

”GENDER” BIOPOLITIKKANA

Jemima Repo

Seksuaalisuuden historia -teoksen ensimmäisessä osassa Michel Foucault esitti radikaalin uuden väitteen seksuaalisuudesta. Hän ei lähestynyt seksuaalisuutta mieltymyksenä, suuntautumisena tai identiteettinä. Sen sijaan hän väitti seksuaalisuuden olevan dispositiivi, joka ilmestyi 1800-luvun loppupuolella. Dispositiivin Foucault (1980) määrittelee valtasuhteiden järjestelmänä tai muodostelmana, joka vastaa kunkin historiallisen hetken vaatimuksiin. Seksuaalidispositiivi toimii biopolitiikan alueella, eli politiikan kentällä, jonka kohteena on elämä ja sen tutkiminen, hallinta ja hyödyntäminen. Väitöskirjani tutkii sosiaalista sukupuolta (*gender*)¹ samasta näkökulmasta, jolloin *gender* ei ole biologisen sukupuolen representaatio, identiteetti tai sosiaalinen konstruktio, vaan biovallan luoma dispositiivi, jota tulisi tutkia kriittisesti ja genealogisesti. Foucault tutki seksuaalisuutta biovallan strategioiden ja taktiikkojen tukemana teknologiana. Väitöskirjani tekee samoin *genderin* käsitteelle.

Harva yhdistää *gender*-sanana muuhun kuin sukupuoleen, vaikka tämä assosiaatio suhteellisen uusi. Etymologisesti *gender* tulee muinaiskreikan sanasta *genos* ja vanhasta ranskankielisestä sanasta *genre*. Molemmissa tapauksissa se viittaa jonkun ilmiön tai asian eri lajeihin tai tyypeihin. *Gender* liitettiin sukupuoleen vasta 1900-luvun puolivälissä,

mutta nykyisin monet feministit, yhteiskuntatieteilijät, väestötieteilijät, poliitikot ja laajempi yleisö viittaavat *genderiin* itsestäänselvyytenä. Viime aikoina kuitenkin monet feministit kuten Janet Halley (2006), Angela McRobbie (2009) ja jopa kuuluisat *gender*-teoreetikot Joan W. Scott (1999) ja Judith Butler (2011) ovat suhtautuneet epäillen käsitteeseen. He ovat pettyneet siihen, koska valtiokoneistot ovat ottaneet termin käyttöön ja haltuunsa ja laimentaneet sen radikaalia potentiaalia.

Foucault’n tuotanto on hyvin tuttu sukupuolentutkimuksessa ja feministisessä teoriassa. Erityisesti Judith Butlerin (1990) teoria on vakiintunut tärkeimpänä Foucault’n ajattelusta ammentavana sukupuoliteorianä. Butler kuitenkin sekä ohittaa biovallan merkityksen Foucault’n seksuaalisuuden genealogiassa että sivuuttaa *gender*-diskurssin ajallisen erityisyyden. *Gender* on Butlerille ilmiö, jota voidaan purkaa missä tahansa ajassa ja paikassa. Foucault’lle seksuaalisuus oli kuitenkin spesifisti länsimaalainen diskurssi, joka nousi 1800-luvun loppupuolella. Näin ollen on mahdollista tehdä vielä Butleria ”foucault’laisempi” *genderin* genealogia, jossa tutkitaan miten *gender* ilmestyi ja kehittyi tiedon ja vallan objektiksi.

¹ Sekä väitöskirjani että lektioni ovat alun perin kirjoitettu englanniksi. *Gender*-sanalle ei ole vastaavaa termiä suomenkielessä. Vältän tässä käännettyssä lektiossa ”sosiaalisen sukupuolen” käsitteen käyttämistä, koska se saattaa rajoittaa *gender*-diskurssin historiallisten merkitysten käsittämistä. Esimerkiksi *genderiä* ei ole käsitetty pelkästään sosiaalisena rakenteena vaan myös psykologisena ilmiönä. Sosiaalinen käsitys *genderistä* vakiintui vasta 1980-luvusta lähtien.

GENDERIN BIOPOLIITTINEN ALKUPERÄ

Kun uusiseelantilainen seksologi ja psykologi John Money otti *gender*-sanan käyttöön 1950-luvulla, hän lainasi sen filologiasta, jossa sitä käytettiin viittaamaan substantiivien eri muotoihin. Money tutki hermafrodiittisuutta ja halusi kehittää teorian, jonka avulla lääkärit voisivat päätellä, mikä on paras sukupuoli määrittelemättömätöntä sukupuolta olevalle potilaalle. Psykoanalyttikko Robert Stoller tarttui Moneyn teorioihin miesten transseksuaalisuudesta. Stolleria kiehoi erityisesti sukupuoli-identiteetin ongelma: miten joku, jolla on miehen sukupuolielimet, voi silti identifioitua naiseksi? Moneyn ja Stollerin *sex* viittasi ihmisen fyysisiin piirteisiin, joita voidaan leikellä ja muuttaa, kun taas *gender* viittasi ihmisen sukupuoli-identiteettiin, jonka lapsi omaksuu ensimmäisen 18 elinkuukautensa aikana. *Gender*-käsitteen avulla psykologit pystyivät oikeuttamaan sukupuolileikkaukset lapsille, joiden sukupuoli oli määrittelemätön tai epämääräinen. He pystyivät myös diagnosoimaan uusia patologisia ongelmia aikuisissa sekä ”korjaamaan” heidän fyysisen sukupuolensa. Näin ollen *gender*-diskurssilla on hyvinkin biopoliittiset alkuperät.

1970- ja 1980-lukujen feministiteoreetikot, kuten Kate Millett, Nancy Chowdorow ja Catherine MacKinnon, lainasivat *genderin* käsitteen suoraan Moneylta ja Stollerilta ja tekivät käsitteellisen eron *sexin* ja *genderin* välille. Feministit omaksuivat uuden biopoliittisen *gender*-diskurssin kyseenalaistaakseen biologista determinismia. Vaikka he muokkasivat Moneyn ja Stollerin ideoita, käsite ei kehittynyt vähemmän biopoliittiseen suuntaan. Seksologeille *sex* ei ollut biologinen totuus, vaan orgaanista materiaalia, jota voitiin kirurgisesti muokata. Feministiteoreetikoille siitä tuli fyysinen fakta, jonka pohjalta yhteiskunta päätti kasvattaa ihmisen naiseksi tai mieheksi. Seksologit eivät myöskään luonnehtineet kausaalista suhdetta *sexin* ja *genderin* välille. *Sex* ja *gender* olivat vain kaksi eri tekijää ihmisen sukupuolen kehityksessä.

Feministit kuitenkin vakiinnuttivat *sexin* biologisena ilmiönä, josta nousi sosiaalinen *gender*. *Gender* oli seksologeille psykologinen ilmiö, jonka feministit muokkasivat ensisijaisesti kulttuuriseksi ilmiöksi. Feministisen teoretisoinnin myötä *sex/gender*-järjestelmästä tuli universaali ilmiö, joka on löydettävissä kaikista maailman yhteiskunnista.

Väitöskirjani osoittaa, ettei *gender*-termin sukupuolitettu merkitys tule feministeilta, vaan sen loivat seksologit, jotka pyrkivät ymmärtämään ja korjaamaan epänormaalksi havaittuja kehoja ja haluja. Feministit omaksuivat termin käydäkseen omaa poliittista kamppailuaan biologista determinismia vastaan, mutta samalla he vahvistivat biologian ja kulttuurin kahtiajaon, jonka jopa Money kyseenalaisti. Voidaan sanoa, että feminismi paradoksaalisesti biopolitisoi kriittisen projektinsa, jonka tarkoitus oli kamppailla muun muassa biologisia paradigmoja vastaan.

Tällä siirrolla oli merkityksellisiä poliittisia seurauksia seuraavina vuosikymmeninä. Väestötieteilijöiden hyödyntämä sukupuoli-teoria oli nimenomaan 1970- ja 1980-lukujen feministien *sex/gender*-sukupuoliteoria. Kuten seksuaalisuudesta 1800-luvun lopulla, *genderistä* tuli 1900-luvun lopulla usean tieteenalan, kuten lääketieteen, psykiatrian, yhteiskuntatieteen, väestötieteen ja oikeustieteen, kohde. Näissä tieteissä käytiin ja käydään edelleen kamppailua *genderin* merkityksestä. Samoin kuin aikaisemmin tuli tarpeelliseksi tuntea ihmisen seksuaalisuus, sen piirteet, sen tavat ja erikoisuudet ja kontrolloida, miten yksilö seksuaalisuutta hyödyntää, on tullut tarpeelliseksi tietää ihmisen sosiaalisen sukupuoli, oppia miten se rakentuu, miten se määrittelee ihmisen käytöstä ja miten sitä käytetään hyödyksi.

GENDERIN POLIITTINEN VALTAVIRTAISTAMINEN VÄESTÖPOLITIIKAN AVULLA

1960-luvulla väestötieteilijät antoivat va-

roituksen länsimaiden laskevasta hedelmällisyydestä. Väestön reproduktiivinen käyttäytyminen oli muuttumassa. Naisten osuus työvoimasta kasvoi, minkä myötä he avioituivat myöhemmin ja lasten tekeminen siirtyi myöhemmäksi ja väheni. Muutos hämmensi sekä väestötieteilijöitä että poliittisia päättäjiä. Vuosisadan puolivälissä väestötieteilijät vielä uskoivat taloudellisen kehityksen korreloivan positiivisesti hedelmällisyyden kanssa. Teollistuneen yhteiskunnan hedelmällisyyden oletettiin olevan vakaa. Tämä totuus kyseenalaistettiin 1970- ja 1980-luvuilla, kun länsieurooppalaisten maiden hedelmällisyys jatkoi laskuaan. Pian väestötieteilijät kehittivät uusia teorioita hedelmällisyyden ja yhteiskunnallisen muutoksen välisestä suhteesta esittämällä kysymyksiä erityisesti naisten seksuaalisesta ja reproduktiivisesta käyttäytymisestä: miksi naiset eivät synnytä enemmän lapsia ja miten heidän yksilöllistä käyttäytymistään voisi ohjata reproduktiivisempaan suuntaan?

1900-luvun puolivälissä alkoi siis uusi projekti seksuaalisuuden historiassa, kun *gender* liitettiin seksuaalidispositiiviin. Väitän, että 1800-luvun loppupuolella noussut seksuaalidispositiiviin ote elämään horjui ja uhkasi teollistuneiden länsimaiden taloudellista menestystä. Väestötieteilijät etsivät vastauksia mitä kummallisimmasta paikasta: feministisestä sukupuoliteoriasta. Biovallan ote elämään ja seksiin laajeni muuttamalla radikaalisti seksuaalidispositiivin muotoa ja liittämällä siihen feministien tuore *gender*-käsite. Muutoksen tavoite oli elvyttää biovallan kyky hallita seksiä.

1970-luvun lopulla feministiset väestötieteilijät esittivät ensimmäistä kertaa kollegoilleen uusia tutkimuksen kohteita, kuten feministisen liikkeen ja naisen aseman suhteen hedelmällisyyteen. Jo 1980-luvun loppuun mennessä väestötieteilijät käyttivät säännöllisesti tutkimuksissaan feminismin luomia käsitteitä, kuten ”naisen autonomia”, ”seksuaalinen stratifikaatio”, ”naisen riippuvaisuus” ja ”miehen valta”, ymmärtääkseen,

miten ”sosiaalisen sukupuolen sosiaalinen instituutio” (the social institution of gender) vaikuttaa hedelmällisyyteen. Demografisen transition teoriaa muutettiin sovitamalla siihen sukupuolten välinen tasa-arvo (*gender equality*) keskeisenä väestömuutoksen tekijänä. Uuden teorian mukaan hedelmällisyyden raja-arvo, jossa väestö ei kasva eikä pienene, olisi saavutettavissa ja ylitettävissä teollistuneissa maissa vain sukupuolten välistä tasa-arvoa edistämällä. Ilman sitä väestön naiset kävisivät töissä, mutta eivät synnyttäisi. Tällä saralla pitkälle teollistuneita ja tasa-arvoisina pidettyjä Pohjoismaita käytetään edelleen malleina demografiselle ongelmanratkaisulle. 1990-luvulla sukupuolten välinen tasa-arvo vakiintui keskeisenä poliittisena ratkaisuna laskevalle syntyvyydelle.

ELÄMÄ, TALOUS JA SUKUPUOLTEN VÄLINEN TASA-ARVO

Euroopan komission raportissa 2010–2015 *Strategy for equality between women and men* näkyy, miten *gender* on noussut elämän hallinnan teknologiana. Strategian mukaan olisi sekä taloudellisesti että yhteiskunnallisesti hyödyllistä houkutella lisää naisia työelämään. Näin he lievittäisivät laskevan hedelmällisyyden aiheuttamia rasitteita julkiselle taloudelle ja sosiaaliturvajärjestelmille laajentamalla inhimillistä pääomaa ja lisäämällä kilpailukykyä. Samalla naisten tulisi tehdä enemmän lapsia taatakseen tulevien sukupolvien eurooppalainen työvoima. Euroopan komission väestöpolitiikan suunnitteluryhmät, joihin kuuluu lähinnä väestötieteilijöitä ja yhteiskuntatieteilijöitä, käyttävät vakiintunutta *gender*-käsitettä raporteissaan. *Genderillä* viitataan erityisesti sosiaalisesti rakennettuihin normeihin. Näiden normien ymmärretään vaikuttavan siihen, miten naiset tekevät arkielämän päätöksiä. Väite perustuu uskomukseen *genderin* todellisesta olemassaolosta, siihen että yksilöt omaksuvat sen ja että se vaikuttaa ihmisten käytökseen. Tämä

tarkoittaa, että ihmisiä voidaan ohjata, säännellä ja hallita muuttamalla sitä sosiaalista ympäristöä, josta *gender* oletettavasti nousee. Strategiassa *gender equality* eli sukupuolten välinen tasa-arvo tarkoittaa naisten työ- ja kotielämän välisen tasapainon saavuttamisen mahdollistamista. Tällä vuorostaan uskotaan olevan positiivinen vaikutus sekä hedelmällisyyteen että taloudelliseen menestykseen, koska sen avulla naiset voivat sekä käydä töissä että hoitaa lapsia. *Gender equality* ei tässä mielessä pyri varsinaisesti muuttamaan naisten ja miesten välisiä valtasuhteita eikä hävittämään sosiaalisesti konstruoitua sukupuolta. Sillä yritetään pikemmin muuttaa sukupuolirooleja joustavammiksi, jotta niitä voisi ohjata yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti hyödyllisempiin muotoihin.

Tämän lisäksi se, mitä yritetään muuttaa, eivät ole sukupuoliroolit sinänsä. Niitä tulisi kuitenkin hallita ikään kuin näkymättömän käden avulla. Inhimillisen pääoman teorian mukaan yksilöiden tekemät päätökset voidaan ymmärtää sekä taloudellisen että psykologisen sijoittamisen, hinnan ja voiton, kautta. Tämän logiikan perusteella naiset ja miehet avioituvat ja hankkivat lapsia taloudellisten laskelmien pohjalta. Toisin sanoen yksilöiden päätökset perustuvat laskelmiin valintojen taloudellisesta ja/tai henkisesti hyödyllisistä ja haitallisista seurauksista.

Tasa-arvon subjekti on näin ollen neoliberaali subjekti. Hän osaa hallita käytöstään laskemalla eri tekijöiden hyötyjä ja haittoja omaan elämäänsä. Hallinnan kohteena ei siis ole sukupuolitettu yksilö, vaan ne tekijät, jotka rakentavat yksilön sosiaalista sukupuolta ja määräävät tämän käytöstä ja elämänpäätöksiä. Hallinnan päämäärä on luoda lisää vaihtoehtoja, jonka pohjalta rationaalinen yksilö voi tehdä erilaisia – lähinnä taloudellisesti hyödyllisiä – päätöksiä. Tämän perusteella *gender* ei ole identiteetti, vaan dispositiivi, jolla voidaan ohjata ihmisiä

ja erityisesti naisia menemään sekä töihin että kasvattamaan lapsia.

FEMINISTISEN TEORIAN JA POLITIIKAN KRIITTINEN PROJEKTI

Väitöskirjani jättää ilmaan kriittisen kysymyksen. Mitä *gender*-käsitteen biopoliittisuus merkitsee nykypäivän feministiselle teorialle ja politiikalle? Foucault paljasti, miten seksuaalidispositiiviin liitettiin ”totuuden paljastaminen, maailman järjestyksen mullistaminen, uuden ajan koittaminen ja lupaus tietystä onnesta” (2010, 16). Nämä ovat nyt myös *genderin* lupaukset – myös monelle feministille.

Gender on ollut feministiselle teorialle äärimmäisen hyödyllinen käsite, mutta sen kriittisellä ulottuvuudella on biopoliittiset rajansa. Kriittinen projekti tarvitsee jatkossa uusia käsitteitä kyseenalaistamaan biovallan seksuaalidispositiivia ja sen uusia ilmentymiä. *Gender* on seksuaalidispositiivin uusin muoto, jonka takia feministisen teorian ei tulisi olla siitä riippuvainen eikä nostaa sitä jallustalle lopullisena ja ratkaisevana käsitteenä. Biovallan strategiat ja taktikat ovat jatkuvasti murroksessa, ja siksi feministisen teoriankin täytyy pysyä avoimena ja luovana kriittisenä voimana. Väitöskirjani pohjalta feminismiin tulisi ottaa tehtäväkseen keskeyttää rationaaliteetit, jotka tuottavat sukupuolen, seksuaalisuuden, *genderin* ja elämän totuuden. Feminismillä on siihen potentiaalia vanhana ja tiukkana moderniteetin kriteettinä.

VTT Jemima Revon väitöskirja The Biopolitics of Gender tarkastettiin Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa 17.12.2012. Vastaväittäjänä toimi professori Samuel A. Chambers Johns Hopkins Universitystä ja kustoksena professori Pertti Ahonen. jemima.repo@helsinki.fi

- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, London.
- Butler, Judith 2011: Speaking Up, Talking Back: Joan Scott's Critical Feminism. Teoksessa Butler, Judith & Weed, Elizabeth (toim.): *The Question of Gender. Joan Scott's Critical Feminism*. Indiana University Press, Bloomington, 11–30.
- Foucault, Michel 1980: The Confession of the Flesh. Teoksessa Gordon, Colin (toim.): *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Pantheon Books, New York, 194–228.
- Foucault, Michel 1998: *Seksuaalisuuden historia: Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä*. Gaudeamus, Helsinki. Suomentanut Kaisa Sivenius.
- Halley, Janet 2006: *Split Decisions. How and Why to Take a Break from Feminism*. Princeton University Press, Princeton.
- McRobbie, Angela 2009: *The Aftermath of Feminism. Gender, Culture and Social Change*. Sage, London.
- Scott, Joan W. 1999: *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press, New York.